

УДК 343.98

Особливості організації розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом

О. В. Халін,

заступник прокурора Дніпропетровської області,
старший радник юстиції

Розглядаються новели законодавства щодо врегулювання діяльності правоохоронних органів з розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Визначено, що складність організації та планування розслідування зумовлена розгалуженою системою підслідності (предметної, суб'єктної та альтернативної). З урахуванням транснаціонального фактора вчинення даного виду злочину запропоновано доповнити визначення планування та організації розслідування елементом складання запитів про надання міжнародної правової допомоги.

Ключові слова: легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, планування та організація розслідування, забезпечення конфіскації доходів

Халин О. В. Особенности организации и планирования расследования легализации (отмывания) доходов, полученных преступным путем

Рассматриваются новеллы законодательства Украины, регламентирующие деятельность правоохранительных органов по расследованию легализации (отмывания) доходов, полученных преступным путем. Сделан вывод о том, что сложность организации и планирования расследования обусловлена широкой системой подследственности (предметной, субъектной, альтернативной). С учетом транснационального фактора совершения данного вида преступлений внесено предложение дополнить определение планирования и организации расследования элементом обязательного составления запросов об оказании международной правовой помощи.

Ключевые слова: легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем, планирование и организация расследования, обеспечение конфискации доходов

Khalin Oleh. Features of the organization and planning of the investigation of legalization (laundering) of proceeds from crime

Considered novel of the Ukrainian legislation regulating the activities of law enforcement agencies in the investigation of the legalization (laundering) of proceeds from crime. It is concluded that the complexity of the organization and planning of the investigation due to the general system of jurisdiction (objective, subjective, alternative). Given the transnational factor of committing this type of crime, a proposal to supplement the definition of the planning and organization of the investigation element of compulsory drafting requests for international legal assistance.

Key words: legalization (laundering) of proceeds from crime, planning and organization of the investigation, to ensure the confiscation of proceeds.

Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачається співробітництво договірних сторін з метою запобігання та

© Халін Олег Валерійович – заступник прокурора Дніпропетровської області, старший радник юстиції

боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів та фінансуванням тероризму. Задля цього узгоджено посилити двосторонню та міжнародну взаємодію в цій сфері, зокрема співробітництво на оперативному рівні. Сторони взяли зобов'язання забезпечити імплементацію відповідних міжнародних стандартів, зокрема стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (FATF) та стандартів, рівнозначних тим, які були прийняті Європейським Союзом (ст. 20)¹. Євроінтеграційний вектор визначив потребу вдосконалення законодавства, а також організації діяльності правоохоронних органів е розкритті та розслідуванні даного виду злочинів.

Діяльність щодо розкриття та розслідування злочинів потребує чіткої організації та планування. Так, на думку В. Ю. Шепітька, організація розслідування має певні рівні діяльності щодо розкриття, розслідування злочинів та запобігання їм: 1) вищий – система заходів, яка забезпечує ефективність функціонування усіх компетентних органів і досягнення відповідної мети; 2) управлінський – управління певним видом діяльності (оптимальна структура органів розслідування); 3) методичний – комплекс заходів щодо застосування найбільш ефективних і доцільних криміналістичних рекомендацій та прийомів в розслідуванні; 4) тактичний – організація проведення окремих слідчих (розшукових) дій². Вчені Республіки Білорусь М.І. Порубов, О.М. Порубов, Г.І. Грамович, Г.В. Федоров у своїх дослідженнях обґрунтовують, що планування є організуючим та спрямовуючим елементом у розслідуванні для цілеспрямованого пошуку доказів; воно полягає в правильному та своєчасному визначенні завдань розслідування, побудові версій, розробці шляхів та способів їх перевірки, в забезпеченні максимально широкого використання науково-технічних засобів та найбільш доцільних тактичних прийомів³. Суттєві зміни в законодавстві потребують нового осмислення та змістовного наповнення даних криміналістичних категорій з огляду на практику його застосування.

Заданими Генеральною прокуратурою України, у 2015 р. заст. 209 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, досудове розслідування проводилося по 58 кримінальним правопорушенням, в рамках яких легалізовано 9 991 054 грн. Правоохоронними органами накладено арешт на майно в сумі 2 790 390 грн.⁴ На думку міжнародних експертів, реальні розміри легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом у світі та в Україні, значно більші, що викликає необхідність реформування структури правоохоронних органів, які покликані протидіяти, запобігати та розслідувати вказані злочини.

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Т. 1. – Ст. 2125.

² Криміналістика : підручник / кол. авт. : В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. / за ред. В.Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – С. 152.

³ Криміналістика : учебник / Н.И. Порубов, Г.И. Грамович, А.Н. Порубов, Г.В. Федоров; под общ. ред. Н.И. Порубова, Г.В. Федорова. – Мн. : Выш. шк., 2011. – С. 191.

⁴ Звіт Генеральної прокуратури про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом за 12 місяців 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112171&libid=1008

Організаційна складова планування, за законодавством, полягає в тому, що відповідно до ст. 116 КПК України слідчі органів Національної поліції здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, крім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування. Втім ч. 5 ст. 116 КПК України вказує, що також детективи Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених ст. 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366-1, 368, 368-2, 369, 369-2, 410 Кримінального кодексу України, якщо наявна хоча б одна з таких умов: 1) злочин вчинено: Президентом України, повноваження якого припинено, народним депутатом України, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, членом Ради Національного банку України, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником; державним службовцем, посада якого віднесена до першої та другої категорій посад; особою, посада якої прирівняна до першої та другої категорій посад державної служби; депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом обласної ради, міської ради міст Києва та Севастополя, посадовою особою місцевого самоврядування, посаду якої віднесено до першої та другої категорій посад; суддею Конституційного Суду України, суддею суду загальної юрисдикції, народним засідателем або присяжним (під час виконання ними цих функцій), Головою, членами, дисциплінарними інспекторами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Головою, заступником Голови, секретарем секції Вищої ради юстиції, іншим членом Вищої ради юстиції; прокурорами органів прокуратури, зазначеними у пунктах 1-4, 5-11 частини першої статті 15 Закону України «Про прокуратуру»; особою вищого начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, вищого складу Національної поліції, посадовою особою митної служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище, посадовою особою органів державної податкової служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище; військовослужбовцем вищого офіцерського складу Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України; керівником суб'єкта великого підприємництва, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків; 2) розмір предмета злочину або завданої ним шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на час вчинення злочину (якщо злочин вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків).

Вказаний порядок визначення підслідності не є імперативним. Прокурор, який здійснює нагляд за досудовими розслідуваннями, що проводяться детективами Національного антикорупційного бюро України, своєю постановою може віднести кримінальне провадження у злочинах, зокрема, передбачених ст. 209 КК України, до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України, якщо відповідним злочином було заподіяно або могло бути заподіяно тяжкі наслідки охоронюваним законом свободам та інтересам фізичної або юридичної особи, а також державним чи суспільним інтересам. Під тяжкими наслідками слід розуміти заподіяння шкоди життєво важливим інтересам суспільства та держави, зокрема державному суверенітету, територіальній цілісності України, реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків трьох і більше осіб.

У кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтями 209 і 209-1 КК України, досудове розслідування здійснюється слідчим того органу, який розпочав досудове розслідування або до підслідності якого віднесене суспільно небезпечне протиправне діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

У теорії та практиці триває дискусія щодо можливості притягнення до відповідальності за легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, без наявності вироку за вчинення предикатного злочину (без доведення вини особи у вчиненні попередньої злочинної діяльності). Законодавцем на підставі європейських стандартів визначено, що досудове розслідування у провадженнях із легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, проводиться без попереднього або одночасного притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у кримінальних провадженнях за статтею 209 КК України у разі, коли, зокрема:

1) суспільно небезпечне протиправне діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, вчинено за межами України, а легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, - на території України;

2) факт вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, встановлений судом у відповідних процесуальних рішеннях.

Якщо під час досудового розслідування буде встановлено інші злочини, вчинені особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані із злочинами, вчиненими особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, і які не підслідні тому органу, який здійснює у кримінальному провадженні досудове розслідування, прокурор, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, у разі неможливості виділення цих матеріалів в окреме провадження своєю постановою визначає підслідність усіх цих злочинів.

Отже, підслідність даного виду кримінального правопорушення може бути предметною, суб'єктною, альтернативною та такою, що визначається часом початку розслідування, що певним чином ускладнює процес організації розслідування та взаємодії відповідних органів.

Як свідчить слідча практика, легалізація тісно пов'язана з незаконною банківською діяльністю, незаконною підприємницькою діяльністю та іншими економічними злочинами. Так, у 2015 р. 7 кримінальних правопорушень, пов'язаних з легалізацією доходів, виявлені у фінансово-кредитній сфері, у тому числі 4 – у сфері банківської діяльності (безпосередньо в банках), 1 – в паливно-енергетичному комплексі. Очевидно, що організація, планування розслідування та проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій має багато спільного з тактикою та методикою розслідування відповідних злочинів. Водночас легалізація - це ретельно сплановане кримінальне правопорушення, що ускладнюється місцем його вчинення (як правило, на території декількох держав). Найбільш активно у відмиванні коштів задіяні банки Прибалтики, Канади, Кайманових островів, Венесуели, Нідерландів, Колумбії, Кіпру. З огляду на це варто ретельно планувати міжнародну співпрацю під час кримінального провадження.

Під час планування розслідування варто зосередитися на доцільності доказування всього шляху проходження незаконно одержаних доходів: від конкретних протиправних дій, які дозволяють одержати дохід, до придбаного на ці кошти майна, відкриті рахунки в іншій валюті тощо. Логічність у плануванні, яка притаманна процесу розслідування інших видів кримінальних правопорушень, наражається на труднощі, зумовлені специфічною етапністю злочинного механізму. На першій стадії злочинець намагається звільнитися від готівкових коштів, на наступній – «відірватися» від незаконного джерела одержаних коштів, а далі – надати цим фінансовим ресурсам або нерухомості законно набутого вигляду.

За результатами аналізу судової практики можна зробити висновок, що суди звертають у дохід держави тільки те майно, щодо якого є беззастережні докази придбання на незаконні кошти. Так, суд, визнавши винним громадянина П. у неодноразовому одержанні неправомірної вигоди в особливо великих розмірах, визнав недоведеними факти придбання нерухомості на злочинно одержані кошти, що дало підстави виключити її з переліку майна, що підлягало зверненню в дохід держави. З матеріалів провадження стало відомо, що на першому допиті підозрюваний пояснив: кошти, одержані в результаті злочинного вимагання, він витрачав на придбання нерухомості, яку потім переводив у власність близьких родичів. У подальшому слідчий зосередився на зборі доказів фактів одержання неправомірної вигоди, в результаті чого в матеріалах провадження частка предметів неправомірної вигоди не була відображена.

Під час судового засідання обвинувачений наполягав на тому, що нерухомість він придбав на кошти, одержані в результаті накопичення заробітної плати всієї родини та позик друзів. Що ж до коштів неправомірної вигоди, то він їх витрачав на туристичні поїздки.

Дані щодо того, в який спосіб витрачалися кошти, можна одержати

в результаті проведення негласних (слідчих) розшукових дій, допитів свідків, огляду документів, а також з відповідей на міжнародні запити.

Незаконність дій, в результаті яких особа набуває права на фінансові ресурси, також входить до предмета доказування під час розслідування легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Отже, в ході розслідування обов'язковому встановленню підлягає визначення, які конкретні норми, що діяли на момент притягнення особи до кримінальної відповідальності, порушені обвинуваченим. Для цього доцільно використати консультації спеціалістів, висновки експертів, акти документальних перевірок, висновки експертиз тощо.

Під час доказування обставин, які віднесені до суб'єктивної сторони легалізації (відмивання) доходів, варто враховувати, що на факт усвідомлення підозрюваним (обвинуваченим) незаконного характеру привласнення ним або іншими особами фінансових ресурсів або нерухомості, які в подальшому використовуються ними для здійснення інших фінансових операцій або підприємницької діяльності, можуть вказувати: нехарактерна для стану справ та характеру діяльності, пов'язана з переміщенням фінансових ресурсів з одного рахунку на інший в короткий проміжок часу; оформлення майна на інших осіб; придбання нерухомості за явно заниженими цінами; не викликана необхідністю купівля-продаж цінних паперів або майна за цінами, які мають очевидне відхилення від поточного курсу цін на аналогічні товари та цінні папери⁵.

З огляду на сучасні виклики та загрози законодавець дав можливість оперативно одержувати інформацію правоохоронним органам від банківських установ. Інформація щодо юридичних та фізичних осіб, яка містить банківську таємницю, розкривається банками: 1) на письмовий запит або з письмового дозволу відповідної юридичної чи фізичної особи; 2) за рішенням суду; 3) органам прокуратури України, Служби безпеки України, Національної поліції, Національному антикорупційному бюро України, Антимонопольного комітету України - на їх письмову вимогу стосовно операцій за рахунками конкретної юридичної особи або фізичної особи - суб'єкта підприємницької діяльності за конкретний проміжок часу тощо⁶.

Оскільки одним з найважливіших завдань правоохоронних органів є виявлення легалізованих доходів, одержаних злочинним шляхом, забезпечення їх подальшої конфіскації, то законодавець передбачив, що до структури управлінь Національного антикорупційного бюро можуть входити підрозділи, що здійснюють виявлення майна, яке може бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації. При цьому його співробітникам надається право на підставі рішення Директора Національного антикорупційного бюро або його заступника, погодженого

⁵ *Расследование преступлений в сфере экономики. Руководство для следователей / [И.С. Алексеева, С.В. Амплеев, В.Г. Баяхчев и др.] ; под ред. И.Н. Кожевникова. – М. : Спартак, 1999. – С. 169.*

⁶ *Про банки і банківську систему : Закон України від 07.12.2000р. (зі змінами від 25.12.2015р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>*

з прокурором, отримувати від банків, депозитарних, фінансових та інших установ, підприємств та організацій незалежно від форми власності інформацію про операції, рахунки, вклади, правочини фізичних та юридичних осіб, яка необхідна для виконання обов'язків Національного антикорупційного бюро.

Отримання від банків інформації, яка містить банківську таємницю, здійснюється в порядку та обсязі, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність», а отримання від Центрального депозитарію цінних паперів, Національного банку України та депозитарних установ інформації, що міститься у системі депозитарного обліку цінних паперів, - у порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про депозитарну систему України»⁷. Суб'єкти, яким адресовано зазначене рішення, зобов'язані невідкладно, але не більш як протягом трьох робочих днів, надати відповідну інформацію. В разі неможливості її надання у зазначений строк з обґрунтованих причин за зверненням відповідного суб'єкта Національне антикорупційне бюро може продовжити строк надання інформації на строк не більше двох календарних днів.

Огляд законодавчих новел дає підстави зробити висновок, що планування та організація розслідування легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, є початковим визначальним етапом ефективності встановлення доказової бази, яке полягає у визначенні підслідності (суб'єктної, предметної чи альтернативної), оперативній організації одержання інформації від банківських, депозитарних установ та скеруванні запитів про надання міжнародної правової допомоги, яка включає визначення запитуючого або запитуваного органу, визначення правової підстави для запиту, порядок його скерування. Планування за своїм змістом визначається обсягами, предметом та межами розслідування, обставинами вчиненого кримінального правопорушення, є за своєю суттю передбаченням результатів наступних дій.

Khalin Oleh. Features of the organization and planning of the investigation of legalization (laundering) of proceeds from crime

Oleh Khalin, deputy prosecutor of Dnipropetrovs'k region , Senior Counselor of Justice

Considered novel of the Ukrainian legislation regulating the activities of law enforcement agencies in the investigation of the legalization (laundering) of proceeds from crime. It is concluded that the complexity of the organization and planning of the investigation due to the general system of jurisdiction (objective, subjective, alternative). Given the transnational factor of committing this type of crime, a proposal to supplement the definition of the planning and organization of the investigation element of compulsory drafting requests for international legal assistance.

Association Agreement between Ukraine and the European Union provides for the cooperation of the contracting parties to prevent and combat the legalization (laundering) laundering and terrorist financing.

Activities for the detection and investigation of crimes requires precise organization and planning. The organization is investigating certain level of disclosure, investigate crimes and prevent them: 1) higher - a system of measures ensuring the effective functioning of the authorities and the achievement of this objective ; 2) management - management of certain

⁷ Про депозитарну систему України : Закон України від 06.07.2012 р. зі змінами від 10.11.2015р.[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5178-17>.

activities; 3) Methodological - a complex of measures on the most effective and appropriate advice and forensic methods in investigations; 4) tactical - the organization of individual investigations.

According to the Prosecutor General's Office of Ukraine in 2015 for art. 209 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for liability for the legalization (laundering) of proceeds from crime, pretrial investigation was conducted on 58 criminal offense, under which legalized 9,991,054 HRN. Law enforcement agencies seized property in the amount of 2,790,390 HRN.

Investigative jurisdiction this type of criminal offense could be subject, subjective, alternative, and one that is determined by the beginning of the investigation that definitely complicates the process of investigation and cooperation of relevant authorities.

Legalization is a carefully planned criminal offenses complicated by place of its commission (usually on the territory of several states). Most actively involved in money laundering Baltic banks, Canada, Cayman Islands, Venezuela, the Netherlands, Colombia, Cyprus. Considering this, it is necessary carefully planning the international cooperation in criminal proceedings.

Legislative Review novels leads to the conclusion that the planning and organization of investigation legalization of proceeds from crime is the first step in determining the efficiency of establishing the evidence base which is determining jurisdiction (subjective, objective or alternative), operational organization receiving information from bank , depository and referral requests for international legal assistance, which includes the identification of the requesting or requested authority determining the legal basis for the request, the procedure of referral. Planning content is determined by volumes of and outside investigation circumstances committed a criminal offense is in essence - the following prediction results.

Key words: legalization (laundering) of proceeds from crime, planning and organization of the investigation, to ensure the confiscation of proceeds.